

Moralisk argumentation och etiska teorier

Gert Helgesson

CENTRE FOR BIOETHICS
at Karolinska Institutet & Uppsala University

Etikfall 16 juni

Tid: c:a 20 min/grupp. Presentation c:a 10 min.

- Identifiera minst 1 specifikt *etiskt* problem
- Ange de generella etiska teman fallet knyter an till
- Hänvisa ev. till relevanta lagar & etiska riktlinjer (www.codex.vr.se)
- Beskriv minst 2 handlingsalternativ – argumentera för och emot dem
- Ta ställning för ett alternativ + *argumentera* för det

CENTRE FOR BIOETHICS
at Karolinska Institutet & Uppsala University

Etik och moral...

- **Moral:** en uppsättning föreställningar om vad som är rätt och fel, om vad man bör och inte bör göra, och varför det är så
- **Etik:** teoretiskt reflekterande över frågor kring moral: systematisering, analys och kritik
  - Analysen av språkbruk (begreppsanalys),
  - Analys av rådande moral
  - Analys av argument för olika uppfattningar.

CENTRE FOR BIOETHICS
at Karolinska Institutet & Uppsala University

Moralfilosofins centrala fråga: *Hur bör man leva?*

- **Vad bör man göra?** (fokuserar på den rätta handlingen)
- **Hur bör man vara?** (fokuserar på den moraliska personen snarare än på de rätta handlingarna)

CENTRE FOR BIOETHICS
at Karolinska Institutet & Uppsala University

Etik handlar om

1. vad som är bra och dåligt,
2. vad som är rätt och fel att göra och
3. hur man bör vara för att vara en bra människa.

CENTRE FOR BIOETHICS
at Karolinska Institutet & Uppsala University

- **Faktapåståenden:** p. om sakförhållanden (vad som är respektive inte är fallet)
- **Värdepåståenden:** p. om vad som är bra/dåligt, bättre/sämre än något annat
- **Normativa p:** p. om vad som bör/inte bör göras (alternativt bör/inte bör vara fallet)

CENTRE FOR BIOETHICS
at Karolinska Institutet & Uppsala University

Etisk analys – hur gör man?

- Vardagsmoralen/egna intuitioner
- Konsistens: – *prioritera*
– *välja bort*
- Argument: – *dra ut konsekvenser*
– *använda exempel*
– *använda empiri (fakta)*
- Krav på opartiskhet

CENTRE FOR BIOETHICS
at Karolinska Institutet & Uppsala University

Vardagsmoralen & egna intuitioner

Otillräckligt på egen hand:

- Pekar sällan tydligt i en riktning
- Folk kan ha fel även om de är överens

CENTRE FOR BIOETHICS
at Karolinska Institutet & Uppsala University

Inbördes konsistens

**Den som har motstridiga
uppfattningar har fel!**

Potentiella principkrockar:

- Mellan olika etiska principer
- Mellan en princip och ett enskilt omdöme

CENTRE FOR BIOETHICS
at Karolinska Institutet & Uppsala University

Argument

- Identifiera inkonsistens
- Dra ut konsekvenserna – också okej?
- Motexempel
  - Alltid fel att skada någons egendom?
  - Alltid fel att döda en människa?
  - Ska läkare alltid försöka rädda liv?
- Hänvisa till empiri

CENTRE FOR BIOETHICS
at Karolinska Institutet & Uppsala University

Opartiskhet

Att en viss handling är moraliskt rätt eller fel kan inte bero på vem som utför den, eller vem som drabbas, om alla andra relevanta omständigheter är desamma.

CENTRE FOR BIOETHICS
at Karolinska Institutet & Uppsala University

The minimum conception of morality

"Etik handlar, åtminstone, om att försöka låta sitt beteende styras av skäl – dvs att göra det som man har bäst skäl att göra – samtidigt som man lägger samma vikt vid varje individ som påverkas av ens beteende. ...

Den samvetsgranne moraliske aktören är någon som opartiskt beaktar hur var och ens intressen kommer att påverkas av vad han gör, som noggrant begrundar fakta och undersöker deras implikationer, som accepterar handlingsprinciper endast efter att grundligt ha bedömt dem för att försäkra sig om att de är sunda, som är beredd att 'följa förnuftets röst' även när det innebär att hans tidigare övertygelser kan behöva revideras och som, slutligen, är beredd att handla i enlighet med resultaten av sina överväganden." (James Rachels)

CENTRE FOR BIOETHICS
at Karolinska Institutet & Uppsala University

Tre dominerande etiska teorier

- Konsekventialistiska teorier
- Deontologiska teorier
- Dygdetiska teorier

Några alternativ:

- Omsorgsetik
- Kommunikativ etik
- Sociala kontraktsteorier
- Evolutionsteoretiskt baserad etik

CENTRE FOR BIOETHICS
at Karolinska Institutet & Uppsala University

Det lokala och det globala

Existensfilosofisk tradition betonar som moralisk kärnsituation "att stå inför den andre", "att stå för sina val då man ser den andre i ögonen".

Detta understryker moralens sociala roll.
Visar på de moraliska kravens psykologiska kraft.

Samtidigt delvis förledande: många stora etiska problem är globala och diffusa (ex. miljöproblem, rättviseproblem, prioriteringsproblem i sjukvård).

CENTRE FOR BIOETHICS
at Karolinska Institutet & Uppsala University

Konsekventialistiska teorier

Bedömer alternativ utifrån konsekvenserna.
Utfallet avgör om handlingen är rätt eller fel.
"Gör det som har de bästa konsekvenserna."

Vilka aspekter som beaktas avgör vilket slags konsekventialistisk teori det är fråga om.

Maximeringskrav vanligt men inte nödvändigt.

CENTRE FOR BIOETHICS
at Karolinska Institutet & Uppsala University

Utilitarism

- "Maximera nyttan", dvs ju mer välfärd ett alternativ innehåller, desto bättre är det
- Det alternativ som innehåller största mängden välfärd är det som bör realiseras
- Att göra något annat är att göra fel

Förutsätter interpersonella välfärdsjämförelser

CENTRE FOR BIOETHICS
at Karolinska Institutet & Uppsala University

Utilitarismen: radikalt ursprung

- Bröt mot tidigare föreställningar om rätta handlandet: guds bud eller abstrakta regler
- Politiskt radikal: krävde omfördelning – tanken att den totala välfärden då skulle öka

CENTRE FOR BIOETHICS
at Karolinska Institutet & Uppsala University

Kritik mot utilitarismen

- Märkligt förhållningssätt till beröm & klander
- Tar inte hänsyn till hur välfärden fördelas
- Tar för lite hänsyn till den enskilde individen
- Ställer för stora krav på moraliska aktörer

CENTRE FOR BIOETHICS
at Karolinska Institutet & Uppsala University

Prioritering av de sämst ställda

- Tolkning 1: om hur nya resurser bör fördelas
- Tolkning 2: grund för val mellan alternativ
- Maximinprincip: maximera för sämst ställda
- Lexikalt företräde: svårsmälta konsekvenser
- Relevanta jämförelseobjekt? (tidpunkt? hela liv?)

CENTRE FOR BIOETHICS
at Karolinska Institutet & Uppsala University

Deontologiska teorier

- Att handla moraliskt innebär att handla enligt de rätta etiska principerna
  - Du skall icke dräpa, du skall icke stjäla...
  - Mänskliga rättigheter
- Teorier om moralisk plikt/rättigheter

CENTRE FOR BIOETHICS
at Karolinska Institutet & Uppsala University

Deontologiska teorier ser på etiska principer som handlingsrestriktioner

- I vissa fall utesluts vissa typer av handlingar
- I vissa fall påbjuds vissa typer av handlingar
- Skillnad mot utilitarismen: utesluter inget
- Handlingens moraliska status, inte utfallets
- Människor som mål, inte enbart som medel

CENTRE FOR BIOETHICS
at Karolinska Institutet & Uppsala University

Deontologiska principer

- Absoluta principer – risk för olösliga krockar
- *Prima facie*-principer: öppnar för rangordning
- Grundidé: beaktar inte konsekvenser
- Deontologiska teorier med och utan "tröskel"

CENTRE FOR BIOETHICS
at Karolinska Institutet & Uppsala University

Rättigheter som krav på andra

- Negativa rättigheter: rätt till ickeinblandning – andra får inte lägga hinder i vägen
- Positiva rättigheter: rätt till något. Ställer krav på andra att göra något för personen.
  - Ex: rätt till lön innebär att någon måste betala.

Frihet att avstå? Rättighet att avstå frihet?

CENTRE FOR BIOETHICS
at Karolinska Institutet & Uppsala University

Kants kategoriska imperativ

Handla så att du (som rationell agent) kan vilja att maximen (den underliggande levnadsregeln) för din handling ska upphöjas till allmän lag

Det kategoriska imperativet formulerar en procedur med vilken de korrekta etiska principerna ska kunna identifieras.

CENTRE FOR BIOETHICS
at Karolinska Institutet & Uppsala University

Kritik mot deontologiska teorier

- Tar för stor hänsyn till individen (om det är fel att ljuga bör väl ljugandet minimeras?)
- Missförstår poängen med principer

CENTRE FOR BIOETHICS
at Karolinska Institutet & Uppsala University

Vad bör jag göra? Hur bör jag vara?

*Konsekventialistika & Dygdetiska teorier
deontologiska teorier*

Dygdetik:

Karaktärsegenskaper och motiv i fokus.

K = en disposition eller djupt rotad tendens att förhålla sig och handla på ett visst sätt.

Kräver varaktighet och stabilitet + viss attityd

CENTRE FOR BIOETHICS
at Karolinska Institutet & Uppsala University

Dygd = bra karaktärsegenskap

Ex: civilkurage, lojalitet, hederlighet, generositet

Last = dålig karaktärsegenskap, karaktärsbrist

Ex: girighet, hänsynslöshet, självupptagenhet

Dygdighet kräver skicklighet – en särskild känslighet för det specifika i en situation.

Se vad som är relevant.

Tanke: den dygdige handlar rätt.

CENTRE FOR BIOETHICS
at Karolinska Institutet & Uppsala University

Fördelar med dygdetiken

- Hanterar kärlek, vänskap och omsorg intuitivt rimligt (*jmför sjukhusbesök*)
- Lämplig både för offentlig och privat sfär

CENTRE FOR BIOETHICS
at Karolinska Institutet & Uppsala University

Kritik mot dygdetiken

- Behöver kunna generalisera – hur annars lära av den dygdige? Hur tänker dygdiga?
- Dålig på att ge vägledning i bestämda fall
- Problem med oförenliga direktiv

CENTRE FOR BIOETHICS
at Karolinska Institutet & Uppsala University

Med i bagaget

- Konsekvenser
- Moraliska principer
- Den mänskliga karaktären & det goda livet

CENTRE FOR BIOETHICS
at Karolinska Institutet & Uppsala University

Några krav på en rimlig etisk teori

- Måste beakta handlingars konsekvenser
- Hur välbefinnandet påverkas är relevant
- Måste också beakta skälen för handlingarna
- Det finns gränser för hur folk får behandlas
- Respekt för individen: gränserna beaktas, ingen får räknas bort

CENTRE FOR BIOETHICS
at Karolinska Institutet & Uppsala University

Terroristfallet

Flera personer rapporterar in till polisen att en man i 25-årsåldern setts bära något under sin jacka som misstänks vara en bomb. Mannen är på väg mot T-Centralen. Det är snart eftermiddagsrusning.

En organisation har under gångna veckan framfört hot.

En polisman får syn på mannen och springer efter honom. När mannen får syn på polisen börjar han springa. Polisen är ganska tätt efter, kan inte hinna ifatt honom men har möjlighet att skjuta. Det är fritt skottfält, ingen annan riskerar skadas.

Polisen måste bestämma sig nu. Ska han skjuta?

CENTRE FOR BIOETHICS
at Karolinska Institutet & Uppsala University

Modifierat scenario:

Polisen springer efter mannen in i stationsbyggnaden och vidare mot våningen under och den allra stridaste strömmen av människor. Polismannen får under tiden han springer i en hörsnäckä ytterligare information som starkt talar för att mannen han jagar är en terrorist som tänker iscensätta ett attentat.

Så bryter polischefen in och ropar "Skjut ihjäl honom!".

Polisen får skottläge och skjuter mannen med två skott i huvudet. Den skjutne dör omedelbart. När tumlet är över visar det sig att mannen inte har någon bomb på sig och att han är helt oskyldig till alla misstankar.

Har polismannen handlat fel?

CENTRE FOR BIOETHICS
at Karolinska Institutet & Uppsala University

Avrättningspatrullen

Du är ute på en fantastisk semester i Sydamerika. Du är på ensamvandring mot en liten by, som ligger vackert på en höjd. När du kommer dit visar det sig att något fruktansvärt är på väg att hända. Ett statligt specialkommando med uppgift att jaga knarkkarteller anklagar samtliga män i byn för att ingå i en knarkliga. Männen står uppställda mot en mur för att skjutas. Befälet för specialkommandot får syn på dig. Du är vettskrämd men protesterar.

Befälet ger dig ett erbjudande: Om du skjuter en av byns män lovar befälet att de andra ska få leva. Om du tackar nej kommer de att avrätta männen som planerat.

Vad bör du göra? Varför?

CENTRE FOR BIOETHICS
at Karolinska Institutet & Uppsala University

IT – vad står på spel?

Access, effektivitet & integritet

Gert Helgesson

CENTRE FOR BIOETHICS
at Karolinska Institutet & Uppsala University

Fördelar med informationsteknologi

- snabb- och lättillgänglig information
- ökade möjligheter att snabbt & lätt kommunicera
- dito att utväxla information, bilder, ljud, filmer mm
- nytt sätt att lagra och bearbeta information
- ny mobilitet – kan världen med sig i datorn
- ökad tillgänglighet öppnar för ökad effektivitet
- demokratisk poäng: information tillgänglig till alla på ett annat sätt än förut

CENTRE FOR BIOETHICS
at Karolinska Institutet & Uppsala University

Nackdelar med informationsteknologi

- möjligheterna till övervakning av enskilda individer ökar, till exempel av staten
- risk för informationsläckage som skadar individers ekonomiska intressen
- hot mot den personliga integriteten
- försvårar för individen att *ha kontroll* över privat information
- risk att vissa missar fördelarna – ökad ojämlikhet

CENTRE FOR BIOETHICS
at Karolinska Institutet & Uppsala University

Autonomi

- (förmåga till) självbestämmande, dvs självständigt och välunderrättat beslutsfattande fritt från påtryckningar
  - Både förståelse och frihet från påtryckningar är gradfrågor
- Respekt för autonomi innebär att människors rätt till självbestämmande respekteras
  - Bristande hänsyn till autonomi: när andra fattar beslut över huvudet på en individ i för denne viktiga frågor

CENTRE FOR BIOETHICS
at Karolinska Institutet & Uppsala University

Personlig integritet

- Integritet: att vara i ett helt och ofördärvat tillstånd, fritt från åverkan och intrång
- Rätten till personlig integritet: rätten till en personlig sfär, skyddad från inblick och obehörigt intrång
- Subjektiv och objektiv sida:
  - Behovet av en personlig sfär varierar
  - Inte allt som uppfattas som en integritetskränkning är det

CENTRE FOR BIOETHICS
at Karolinska Institutet & Uppsala University

Hantering av personlig information

- Viktigt för värnandet av personlig integritet
- Långtgående myndighetskrav ställs i många fall
  - Märks i nyare lagstiftning, ex. biobankslagen (2003)
- Uppstår ändå brister i informationshantering
  - Ibland mänsklig faktor, ibland systematiska brister
- Enskilda dåliga på att skydda privat information

CENTRE FOR BIOETHICS
at Karolinska Institutet & Uppsala University

Ökade övervakningsmöjligheter

- Kartläggning av internetvanor
  - Intressant för marknadsföring
- Fler övervakningskameror
  - Brottsbekämpningsbehov mot integritetsbehov
- Ännu större möjligheter med nanoteknologin

CENTRE FOR BIOETHICS
at Karolinska Institutet & Uppsala University

Viktigt balansera olika intressen

- Tillgänglighet och snabbhet – säkerhet
  - Övervakning för brottsbekämpning – integritetskränkning och risk för missbruk av den erhållna informationen
1. Identifiera intressen
  2. Vikta intressen

CENTRE FOR BIOETHICS
at Karolinska Institutet & Uppsala University

Sjukvård & medicinsk forskning

- Hälsa- och skyddsintresset
- Personlig integritet
- Autonomi (självbestämmande)
- Allmän välfärd (effektiviteten påverkar)
- Rättvisa (vem får fördelarna?)
- Forskningsintresset
- Vinstintressen hos dem som tillhandahåller tekniken/lösningarna

CENTRE FOR BIOETHICS
at Karolinska Institutet & Uppsala University

Tänkbara intressekonflikter

- Hälsa kontra skydd av personlig integritet
- Hälsa kontra autonomihänsyn
- Integritetsskydd kontra autonomihänsyn
- Nyttan kontra autonomihänsyn
- Forskningsintresset kontra autonomi/personlig integritet/hälsa
- *Rådande lagstiftning kontra listade intressen*

CENTRE FOR BIOETHICS
at Karolinska Institutet & Uppsala University

Hållpunkter för klokt IT-bruk i vården

- Man bör inte låta IT-stöd ta över det mänskliga beslutsfattandet, t.ex. vid fastställande av diagnos
- Yrkesutövare som använder IT ska vara kliniskt kvalificerade och korrekt utbildade
- IT-redskap bör vara noggrant evaluerade & validerade
- Utvärdering krävs även av hur IT påverkar arbetet och det sociala samspelet på arbetsplatsen
- Tekniska+fysiska säkerhetskrav måste mötas
- Utbildning viktig om kraven på säker hantering
- Återkommande översyn av IT-systemen krävs för att optimera nyttan & minimera riskexponeringen
- Det etiska ansvaret för sjukvården sträcker sig till systemutvecklare och systemskötare

CENTRE FOR BIOETHICS
at Karolinska Institutet & Uppsala University
